

prix d'immenses sacrifices matériels et humains à remporter de brillantes victoires dans ses guerres avec les Ottomans. Ce sont ces succès de la Moldavie et le maintien de Chilia et de Cetatea Albă qui sauvèrent la Pologne et la Hongrie de l'offensive ottomane.

C'est en vain qu'Étienne le Grand a tenté après 1476 à déterminer le camp chrétien, et surtout Casimir IV après le serment de Coloméa de lui venir en aide. La seule présence polonaise constatée se réduit aux 3.000 cavaliers qui participèrent à la bataille de Cătlăbuga.

PRECIS

The author approaches the Moldo-Polish contacts in the time of king Cazimir IV (1447—1492) in order to contribute to a better understanding of the fact that Moldavia rested alone, in the second half of the 15th century, to face the Ottoman danger and why, and how, Steven the Great succeeded to raise Moldavia to the level of the European powers.

The survey aiming at pointing out the historical truth makes clear the following subject matters: 1. How Poland answered the papacy's reiterated invitations to take part in the anti-Ottoman crusade; 2. What was the part played by Moldavia and Poland in the attempts meant to organize crusade military actions by the papacy beginning with 1454; 3. What was Moldavia's and Poland's contribution to the anti-Ottoman crusade of the second half of the 15th century.

By outlining the Polish attitude shown by canon Ioan Lutec at the anti-Ottoman Congress in Ratisbona of 1454, summoned by Emperor Frederick III, the author emphasizes that king Cazimir IV being engaged in the long conflict with the Teutonic Knights and interested in not having any complications with Ottomans, avoided to help the Moldavian hospodars Alexăndrel and Petru Aron, proposing to the latter one to redeem the peace by paying tribute to the sultan Mehmed II.

Steven the Great's foreign policy for defending independence and liberty of action in the international circumstances marked by the contradictory political interests of the European powers is proved on basis of eloquently data. Moldavia, without benefited by the money subsidies granted by the Pope to the king of Hungary or by the army aid promised by the Polish king, gained with huge material and human sacrifices, brilliant victories in the wars with the Ottomans. Moldavia's victories and maintaining of Chilia and Cetatea Albă meant in the first place the defence of Poland and Hungary against the Ottoman attacks. The author shows that Steven the Great in vain tried after 1476 to induce the Christian camp, particularly Cazimir IV further to the oath in Colomeea, to help him. The only one Polish presence recorded was that consisting of 3 000 horsemen in the struggle of Cătlăbuga.

Rarități cartografice din colecția Serafina și Gheorghe Răut

FLORENȚA IVANIUC

Diversitatea genurilor de obiecte, specifică aproape tuturor colecțiilor de artă bucureștene, trebuie să fi constituit unul din punctele de atracție pentru public, contribuind totodată la conturarea personalității colecționarilor. Se constată, în general, interesul pentru pictura, grafica și sculptura românească și străină, care împreună cu obiectele de artă decorativă de proveniență europeană și orientală alcătuiau o plăcută ambianță.

• O preferință mai puțin obișnuită a manifestat colecționarul Gh. Răut, care și-a alcătuit la Paris o valoroasă colecție de hărți vechi, cea mai mare parte primite sau cumpărate de la prietenul său, contele Emerico Czapsky.

Întocmite între secolele al XVI-lea și al XIX-lea, hărțile se situează la confluența între artă și istorie, căci prin tehnica de lucru se înscriu în sfera gravurii, iar prin conținut oferă importante date geografice, administrative și politice. Se ridică deci întrebarea: care din cele două criterii valorice l-au determinat pe colecționar să strângă cele aproape 90 de hărți? Pornind de la constatarea că Gh. Răut a avut o apreciere deosebită pentru lucrările de grafică, cunoscut fiind că în colecția sa se află valoroase asemenea creații, printre care și cea mai mare parte din grafica lui Theodor Pallady, s-ar părea că acesta ar fi motivul real. Răspunsul trebuie însă căutat în tematica lor, faptul că majoritatea include spațiul carpato-dunărean, justificând interesul colecționarului român.

O prețioasă achiziție este harta lui Ioannes Sambucus, intitulată *Transilvania*, publicată în 1566 la Viena (fig. 1). Deși acum se prezintă sub forma unei simple foji volante, inițial ea a fost cea de-a 97 filă din voluminosul atlas *Theatrum orbis terrarum* scos în secolul al XVI-lea de cunoscuta întreprindere cartografică „Ortelius” din Anvers.

Numărându-se printre primele documente cartografice referitoare la Țările Române, lucrarea a fost publicată încă din 1938 de Marin Popescu-Spineni, sub titlul *România în izvoarele cartografiei pînă la 1600*, și reeditată în 1978. Comentariile ambelor ediții nu au epuizat meritele sale, de aceea cercetarea exemplarului original din această colecție oferă date inedite asupra problemei.

Harta a fost gravată cu dăltița și trasă apoi pe hîrtie cu vîrgături, fără filigran. Are un chenar marginal cu decorații liniare. În centru sus, inclus chiar în spațiul geografic, apare un cartuș simplu, conținînd titlul lucrării, iar în stînga jos, într-un alt cartuș ornat în stilul heraldicii medievale occidentale, o succintă explicație, în limba latină, asupra zonei reprezentate: „Ținutul de dincolo sau Transilvania, care se mai numește și Pannodacia și Dacia Ripensis, popular Sibenburgen” („Hanc ultra vel Transilvaniam, quae et Pannodacia et Dacia Ripensis, vulgo Sibenburgen dicitur”). Mai jos, cu caractere mai mici sînt indicate locul, anul și autorul, numit aici „cel mai nobil și cel mai învățat” („nobilissimus atque doctissimus”) Ioannes Sambucus Pannonius.

În centru dreapta, introdusă într-un alt chenar simplu, o scurtă legendă explică semnificația majusculei H, adăugată variantei în limba maghiară a toponimelor (H. Litera in hac tabula nonnullis vocabulis adiuncta significat esse Hungarica: „Litera H adăugată în această hartă anumitor cuvinte arată că ele sînt ungurești”).

Sub influența cartografiei europene, care la jumătatea secolului al XVI-lea înregistra un avînt deosebit, dobîndind caracteristici de știință, Ioannes Sambucus a încercat să indice latitudinea și longitudinea, dar cifrele sale repetate de două ori pe orizontală și reluate pe verticală, sînt fictive, dovedind că autorul nu cunoștea semnificația lor. Totuși, din comparația cu hărțile publicate anterior, aceasta prezintă o reală modernizare. Simbolurile cartografice sînt mai bine conturate și mai diverse, iar modul lor de fixare în spațiu oferă lucrării o acuratețe care înlesnește citirea exactă a datelor. Munții, redați sub forma unor movile, sînt grupați de jur împrejurul granțelor, mai pronunțați în sud-est, spre deosebire de harta lui Ioan Honterus, în care erau repartizați pe întreaga suprafață. Zonele împădurite, marcate prin simboluri mai puțin stilizate, sînt observabile numai în jurul orașelor Brașov și Cluj și în munții din sud.

Se pare că Ioannes Sambucus a folosit ca principal izvor cartografic de inspirație harta lui Ioan Honterus, *Chorographia Transylvaniae*, tipărită pentru

prima dată la Basel în 1532, pentru că de acolo a preluat împărțirea pe ținuturi, denumirile acestora fiind identice în ambele lucrări, cu aceeași inconsecvență în folosirea formelor latine și germane. Așa se explică și prezența imediat sub titlu a însemnării în latină „CICULI”, pe care o regăsim la predecesorul său, plasată însă în spațiul geografic, urmărind să indice zona locuită de secui. Ioannes Sambucus i-a acordat altă semnificație și a transcris-o ca pe un subtitlu, în afara formelor de relief, păstrind aceeași despărțire în silabe (CI-CU-LI).

Lucrarea din 1566 este mult mai documentată. Pornind de la cele câteva localități și ținuturi menționate de antecesorul său, I. Sambucus restringind zona munților și pădurilor, le-a completat cu alte numeroase așezări existente la acea dată. Majoritatea localităților sînt punctate prin semne amintind arhitectura transilvăneană medievală și numai citeodată prin simpla mențiune a numelui, ca în cazul Blajului (Blassendorff). Pentru indicare a fost folosită varianta germană și numai în dreptul marilor orașe sînt amintite formele latină și maghiară.

Rareori este indicat numai numele latin, așa cum apare în podișul transilvan localitatea Centum Colles, în Țara Românească Campolongum sau pe valea Tîrnavei Mari (Gross Kockel) Manua și Ludis, probabil Luduș.

Interesantă este însă semnalarea în sud-vest, în apropiere de Alba Iulia, a unei localități Raczest. Terminația cu totul neobișnuită pentru această zonă atestă o influență onomastică din Țara Românească, iar tendința de latinizare a impus înlocuirea formei fonetice „ști” cu această transcriere adecvată. Aceeași problemă o ridică și localitatea Turcești (Turtzesest), situată în munți, la sud-vest de Brașov, la izvorul unui riu numit aici Weidenbach, dar foarte aproape de valea Oltului. Așezarea sa, corespunzînd dincolo de munți cu orașul Cîmpulung, ridică dificultăți de identificare, pentru că autorul s-a referit ori la satul Turcești de pe malul drept al Oltului, dar l-a plasat greșit, ori l-a localizat bine și a avut în vedere un alt sat cu același nume, în dreptul pasului Bran, dar ale cărui urme documentare s-au pierdut în timp. Oricum, prezența sa are o deosebită importanță, amintind de incursiunile otomane venite prin această trecătoare din Țara Românească și care reprezentau de mai bine de un secol o adevărată amenințare.

Introducerea acestor două localități cu nume specifice românești pe harta Transilvaniei, unde figurau numai denumiri în germană, latină și maghiară, reflectă o temeinică documentare, dar se poate admite că a avut și un alt scop, autorul intenționînd să sugereze componența etnică a populației de aici, subliniind astfel prezența românilor.

Pentru evidențierea localităților românești autorul a recurs și la altă soluție grafică, determinată de absența unor informații complete. Astfel, în nord-vest, pe albia unui riu Bistrița (Besstritz) sînt grupate patru semne cartografice pentru localități, suh numele general de „orașe române” („Ville Walachie”). Identificarea celor patru orașe, situate pe un riu cu nume greșit, este desigur imposibilă. Dezlegarea trebuie căutată în prezența în imediata apropiere, în sud, a unei localități Amlaș. Acceptînd ideea că Ioannes Sambucus s-a referit la ținutul Amlașului, gruparea acestor așezări românești este cu totul justificată, dar mai puțin exactă din punct de vedere geografic.

De aici reiese, totodată, că autorul a fost un bun cunoscător al istoriei Transilvaniei și a celorlalte două Țări Române. De altfel, pe hartă se fac și alte referiri la trecutul istoric. În sud, în mijlocul munților, este menționată „Valea Hațegului sau odinioară cetatea Sarmisegetuza” („Vallis Hatzag ubi civitas Sarmisegetussa”). În aceeași zonă muntoasă, dar mai spre nord-vest, acea „Huniad Vaid” trebuie să fie cetatea Huniazilor, desemnată prin titlu ca reședință voievo-dală, o aluzie la trecuta sa destinație. Preferința pentru arhitectură este confir-

mată și de înscrierea pe hartă a Argeșului, mai precis a Curții de Argeș, sub denumirea de „Argiss templum”. Nu orașul, ci monumentul de acolo atrăsese atenția geografului și trebuia să fie cunoscut de oricine ar fi consultat această hartă. Probabil faima mănăstirii ridicate de Neagoe Basarab la 1517 și înfrumusețată abia la 1526, prin pictura murală a meșterului Dobromir din Tîrgoviște, depășise hotarele Țării Românești, atrăgînd călătorii străini.

Semnificativă este și menționarea Căpîlnei (Capolna), aproape de riul Feyer Koros, mult la vest de Alba Iulia. Pornind de la convingerea că localizarea este greșită, se ridică mari semne de întrebare legate de motivul care l-a determinat să pomenească această așezare, pentru că autorul putea să se fi referit, fie la vechea cetate dacică de pe riul Sebeș, din apropierea Sarmizegetusei, fie la localitatea Căpîlna de pe Someș, de care sînt legate evenimentele de la 1437. Constatarea că I. Sambucus a manifestat un interes deosebit pentru istoria veche, pentru vestigiile dacice și romane, la care trebuie adăugat faptul că a folosit forma latină a denumirii (Capolna), ca și în cazul Bonțidei (Boncida), a Apahidei (Apehie) și a Sarmizegetusei conduce la concluzia că este vorba de cetatea dacică Căpîlna.

Sînt de semnalat și alte erori de plasare geografică, dar care nu creează asemenea probleme, ci reflectă numai absența unor informații exacte, ceea ce este justificat pentru acea epocă. Astfel, Sibiu apare la nord-est de Alba Iulia, iar Deva și Hunedoara la sud-est. Turda (Torda sau Torrenburg) se află mult la nord-est de Cluj, iar acesta la rîndul său, spre nord-vest de Alba Iulia și pe aceeași latitudine cu Blajul, spre vest.

O altă mărturie a faptului că harta a făcut parte din marele atlas *Theatrum orbis terrarum* o constituie textul de pe verso. Ioannes Sambucus a încercat o scurtă prezentare a istoriei și geografiei acestui ținut, iar limba de redactare, latina, atestă că exemplarul din colecția „Serafina și Gheorghe Răut” face parte din primul tiraj al lucrării, care ulterior a fost tradusă și în alte limbi.

Folosind ca sursă de informare descrierea lui Stefan Broderith, care la rîndul său s-a inspirat din cunoscuta istorie a lui Antonius Bonfinius, *Rerum Hungaricarum...*, se arată că Alba Iulia era capitala Transilvaniei, insistînd că numele se datorește lui Iulius Cesar. Printre orașele importante se numărau Sibiu (Cibinium), Brașovul (Brassovia), Clujul (Colossium) și Bistrița (Bistricia).

Limitele Transilvaniei sînt precizate în termeni generali: „...înconjurată de cele două Valahii: Transalpina și Moldavia, prima fiind apropiată de Dunăre, cealaltă de Marea Neagră; ambele, împreună cu Transilvania ocupă acum acea parte a Europei care era odinioară Dacia”. Amintind din nou unitatea anterioară, se subliniază că Valahia era cuprinsă între Dunăre, Carpați și Marea Neagră.

Nu întîmplător, probabil, în două rînduri în acest text, se face aluzie la bogățiile naturale, în special metale prețioase, dar și vite, grîne, vin.

Ioannes Sambucus a acordat o atenție aparte compoziției etnice a populației Transilvaniei, arătînd că „în aceste regiuni trăiau sciți, în parte saxoni și daci”, iar înainte de invazia goților și hunilor se aflau colonii ale romanilor și sarmaților. Se poate să nu fi fost pe deplin convins de aceste afirmații, pentru că în continuare a încercat să le justifice, citînd izvoarele pe care le-a folosit. Interesant este că autorul a utilizat numai lucrările istoricilor și geografilor contemporani, fără nici o altă trimitere la antichitate. După ce îi enumera pe Georgius Reichersdorf, Georgius Rithaymerus și Pietro Ranzanus, el preciza că Pius al II-lea Piccolomini i-a servit la descrierea Europei în general, iar Ioan Aventinus și Martin

Cromerus pentru Polonia. De la Sebastian Münster a aflat că, popular, regiunea aceasta se numea Sibenburgum sau „Zipferland“, iar de la Wolfgang Lazius și Laonicus Chalcocondylas, detalii despre „republica Romania“.

Intr-adevăr, toți acești istorici și geografi au publicat hărți însoțite de comentarii privind Transilvania, dar numărul lor este mult mai mare. Totuși, I. Sambucus a trecut sub tăcere principalul izvor cartografic de inspirație, și anume lucrarea lui Ioan Honterus, a cărei hartă a fost reeditată în 1566, tot la Viena, și inclusă în același atlas apărut în 1570.

O contribuție originală o constituie anexa publicată imediat după text, care, sub titlul „Aliquot Transilvaniae locorum synonyma Ungarica, Germanica et Latina, auctore Sambuco“ (Câteva sinonime ungurești, germane și latine ale locurilor din Transilvania autor <fiind> Sambucus), grupa 60 de localități. La o confruntare mai atentă cu harta de pe verso se constată că nu toate au fost înregistrate cartografic, iar denumirile mult deformate îngreuiază identificarea.

Lista începe cu denumirea Transilvaniei în maghiară, „Erdel“, și germană, „Sibenburgum“, după care sînt enumerate patru variante latine, două referitoare la Dacia: Pannodacia și Dacia Ripensis, alte două reproducînd formele recente medievale: Transilvania și Ultrasilvania.

În continuare nu se face nici o distincție între orașe, rîuri și munți, criteriul după care au fost selectate fiind imposibil de identificat. Probabil că s-a făcut la întîmplare, pentru că nu s-a respectat nici măcar ordinea alfabetică. Astfel, urmează Nagbanya, cu varianta latină Riul doamnelor (Riuuli dominarum), apoi Rudbanya sau Rodna, probabil masivul muntos, și continuă cu Bonțida (Bonczida), Cluj (Kolósvar magh., Clausenberg germ. și Claudiopolis lat.) etc.

Se constată că denumirile din lista anexă nu au fost coroborate cu cele de pe hartă, astfel că apar deosebiri evidente, datorate fie inadvertenței autorului, fie faptului că au fost întocmite de persoane diferite sau poate neatenției gravorului. Bistrița figurează în listă ca Besterce (magh.), Bossn (germ.) și Bisstritia (lat.), ceea ce nu clarifică dacă este vorba de rîul sau localitatea cu același nume. Confruntarea cu harta mărește și mai mult confuzia pentru că aici localitatea este în latină Bisstritia și în maghiară Besterze, în timp ce rîul este numit Besstritz.

La fel Mureșul, amintit în anexă cu variantele Moros (magh.), Merisch (germ.) Matysus (lat.), pe hartă apare ca Marisch și are un curs cu totul diferit de cel real. Localitatea Zacabad, situată pe hartă undeva la nord-est de Sibiu, este indicată ca Zacadar sau Zaka, iar Varhel devine Varheli etc.

Pe de altă parte, reiese că nici chiar informațiile din lista anexă nu au fost coroborate, pentru că autorul a menționat mai întîi localitatea Varhel (magh.) în varianta germană Zarmis, apoi Veczel sau Ulpia Traiana (lat.), iar la sfîrșit „Haczagh“ (magh.) cu mai multe corespondente latine „vel Hathlaag, vallis Sarmisia, ubi fuit civitas Sarmisgethussa“ și se pare că mai erau și altele. Inedită este însă precizarea că Ulpia Traiana era cunoscută și sub numele de Veneția (Venecia).

Preocupările pentru istoria acestui ținut sînt evidențiate deci și de lista anexă, astfel că alături de localitățile antice pomenite mai înainte trebuie adăugat un alt exemplu semnificativ, și anume orașul Vaskapur. Acesta apare în varianta latină sub numele „Stîlpîi geți din vechime“ („Pilae Geticae veteribus“), care este mai curînd o explicație decît o denumire.

Prin bogăția informațiilor conținute, harta lui Ioannes Sambucus a depășit proporțiile unei obișnuite publicații cartografice din secolul al XVI-lea, dobîndind valoarea unui izvor documentar complet, bogat în informații. Această hartă a devenit principala sursă de referință pentru lucrările ulterioare, pentru că a încercat pentru prima dată localizarea unor așezări cunoscute numai din izvoarele narative

Deși reeditările ulterioare ale *Atlasului* au făcut ca numărul exemplarelor să fie mare, astfel că și în fondul Bibliotecii Academiei R.S.R. se află un exemplar în franceză și altul în germană, harta lui Ioannes Sambucus din colecția „Serafina și Gh. Rău” se înscrie ca o prețioasă achiziție.

Un alt exemplar rar din această colecție este harta lui Jacopo Castaldo, întocmită la 1584 (coperta IV). Realizată în aceeași tehnică, gravură cu dăltița, trasă pe hârtie cu vârgături, fără filigran, ea a fost apoi colorată cu acuarele. În stînga sus are un somptuos cartuș, în centrul căruia este înscris titlul în latină, împreună cu alte câteva precizări: „Romaniae (quae olim Thracia dicta) vicinarumque regionum, uti Bulgariae, Walachiae, Syrfiae etc. descriptio. Auctore Iacobo Castaldo”: „Descrierea Romaniei (care se numea odinioară Tracia) și a regiunilor învecinate, adică Bulgaria, Valahia, Serbia etc. Autor <fiind> Jacopo Castaldo”. Mai jos se specifică autorizația legală de execuție, „cum privilegio decenali”, iar la urmă, cu cifre latine, anul publicării.

Simbolurile cartografice sînt folosite doar la desemnarea munților, zonelor împădurite și a localităților. În largul Mării Negre sînt gravate cîteva corăbii cu pinze pentru a sublinia, desigur, posibilitatea de navigație, iar în apele Mării Adriatice apare un pește uriaș, care aruncă două mări trombe de apă, prin aceasta autorul încercînd probabil să avertizeze asupra eventualelor primejdii, dacă nu cumva l-a introdus doar ca element decorativ.

Harta lui Jacopo Castaldo, deși urmărind să redea vechiul teritoriu al Traciei, conține date destul de interesante în special pentru istoria Țărilor Române, dar și mari lacune de plasare geografică. Teritoriul Valahiei și Moldovei este corect localizat, la nord de Dunăre și la est de lanțul carpatic.

Valoarea lucrării constă și în aceea că a inclus numeroase localități medievale foarte variate ca importanță economică și politică la acea dată. Astfel, pe lângă cunoscutele capitale Țirgoviște, București și Iași, sînt amintite în Țara Românească localitățile Giurgiu (Zorzo), Orașul de Floci (Floch), Dîmbovița (Dembauiza), Argeș (Argisch), Pitești (Pitiesd), Slatina (Zelatina) și Mehădia (Micadia), iar în Moldova, Neamțul (Niemez), Adjud (Adzud), Vaslui, Huși (Hus), Bîrlad (Barlach), Bacău (Bacon), Brăila (Braila), Galați (Galaz).

Important este că autorul s-a ocupat aici chiar și de unele mici țirguri sau sate românești, fapt mai puțin obișnuit pentru acea epocă, cînd posibilitățile de călătorie și sursele de informare erau limitate.

În Moldova este însemnată localitatea Mogoșești (Morgosesst), la vest de Iași. Deși denumirea este greșită, menționarea sa are o semnificație aparte. Prezența la vest de Iași a două localități cu același nume ridică însă unele dificultăți de identificare.

Anterior, C. C. Giurescu, în cercetările sale privind vechimea orașelor și țirgurilor moldovene, a încercat soluționarea problemei pe baza unui argument „de ordin cartografic”, susținînd totodată că în secolul al XVI-lea acesta ar fi fost un țirg la fel de important ca Vasluiul și Lăpușna. Argumentul cartografic era harta lui Georgius Reichersdorf, din 1541, unde Mogoșeștii apar la sud-vest de Iași, dar mult la nord-est de apa Bîrladului, undeva în cîmpie. Această localizare a determinat pe cunoscutul istoric român să conchidă că G. Reichersdorf ar fi indicat Mogoșeștii din ținutul Iași, deoarece erau situați departe de orice vad de apă¹.

Fără a recurge la o analiză comparativă amănunțită a celor două lucrări publicate la interval de aproape patru decenii, din sumara lor confruntare se constată, în general, unele asemănări în reprezentarea cartografică a Moldovei, de care G. Reichersdorf s-a ocupat în exclusivitate. Din studiul citorva detalii rezultă însă clar că J. Castaldo a beneficiat și de alte surse mai exacte. Astfel, geograful

¹ C. C. Giurescu, *Țirguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, p. 250—251.

italian a reușit prin două elemente esențiale să convingă că s-a referit la Mogoșești din ținutul Romanului și nu la cei din ținutul Iași, în primul rând pentru că în harta sa sînt localizați mult mai la vest de Iași, exact pe aceeași latitudine, dar mai ales pentru că i-a situat pe albia unui riu, chiar dacă acesta era Bîrladul (Bardalach) și nu Siretul.

În interpretarea datelor ar trebui ținut seama și de faptul că ar fi fost mult mai posibil ca în ambele lucrări trimiterea să se facă totuși la Mogoșești din ținutul Iași, deoarece se aflau pe drumul obișnuit din sud spre capitală. Această ultimă ipoteză este infirmată de mărturia documentare.

Satul Mogoșești din ținutul Romanului este atestat documentar din secolul al XV-lea, dar afirmarea sa s-a datorat lui Ștefan cel Mare, care l-a cumpărat și apoi l-a dăruit mănăstirii Neamț, la 30 septembrie 1503². Satul din ținutul Iași este semnalat documentar abia în secolul al XVII-lea și pomenit numai în legătură cu mărunte tranzacții de proprietăți. Și apoi, chiar admitînd că localitatea de aici ar fi existat mai dinainte, este mult mai firesc ca numele vestitului domn să fi stimulat memoria și însemnările călătorilor străini prin Moldova.

Argumentul lui Constantin C. Giurescu poate fi astfel combătut prin altul tot de ordin cartografic, semnat de Jacopo Castaldo și publicat 43 de ani mai tîrziu. De asemenea, nu poate fi admisă aprecierea sa că tîrgul Mogoșești ar fi fost la fel de important ca Vasluiul și Lăpușna pentru că are același simbol ca acestea. Dintr-o cercetare atentă se constată că niciunul din cei doi autori nu au urmărit folosirea simbolurilor cartografice în scopul diferențierii localităților după mărimea și importanța lor economică și politică. Variația lor grafică, de la unu pînă la cinci turnuri, se datorează numai fanteziei gravorului.

Astfel, geograful italian înseamnă Prutul, Iașii, Scheia, Siretul, Hușii etc. cu același marcaj, anume un turn mare și unul mic. Faptul că Birladul este singura așezare din Moldova indicată prin două turnuri mari și două mici nu înseamnă că era capitala țării. La fel în Muntenia, unde în dreptul Tîrgoviștei și Bucureștilor apar două turnuri mari, iar localitatea Turnu Roșu (Rotorn); de pe malul Ialomiței, este marcată cu două turnuri mari și două mici intercalate.

Citarea majorității localităților pe hartă lasă să se întrevadă că autorul a fost un bun cunoscător al evenimentelor din vremea lui Ștefan cel Mare. Este indicată Scheia (Schea), recunoscută a fi fost cîmpul de desfășurare a luptelor din 6 martie 1486 împotriva armatelor turcești conduse de Bali-beg, ce aduceau un pretendent la scaunul Moldovei. Se pare că nu întîmplător tîrgul Vaslui a fost trecut de trei ori în cuprinsul hărții, aluzie probabil la strălucita victorie din 10 ianuarie 1475. Trotușul era legat de amintirea ofensivei armatei regelui ungar din 19 noiembrie 1467 împotriva Moldovei. În acest context își găsește explicația și menționarea de către Jacopo Castaldo a unei localități fictive, Prutul, plasată la est de tîrgul Siret, pe malul rîului cu același nume. Faptul că localitatea nu apare la Georgius Reichersdorf dovedește că geograful italian a deținut informația dintr-o altă sursă. Indicarea aproximativ exactă a cursului Prutului și menționarea la oarecare distanță a unei localități omonime exclude posibilitatea unei confuzii din partea autorului și atestă mai degrabă intenția sa de localizare a zonei unde Ștefan cel Mare, la 5 ianuarie 1499, a atacat și înfrînt oastea turcească, după ce, în prealabil, refuzase să plătească tributul.

² I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, vol. I, p. 232—238. Desigur este greșită afirmația lui N. Stoicescu din *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, p. 568, cum că ar fi fost dăruit mănăstirii Putna.

Ipoieza că autorul, prin izvoarele pe care le-a folosit, a fost puternic influențat de personalitatea și evenimentele din vremea lui Ștefan cel Mare, poate fi susținută pe baza prezenței în lucrare și a altor localități din Moldova și chiar din Țara Românească, legate în acest caz de campaniile de represalii împotriva domnilor munteni sprijinitori ai pretendenților cu intenții de uzurpare. Desigur, așa s-ar putea interpreta însemnarea cetății Dîmbovița. Cronicile vremii amintesc că la 24 noiembrie 1473 Ștefan cel Mare a cucerit cetatea și a instalat acolo ca domn pe Laiotă Basarab. Desemnarea localității cu această denumire creează însă confuzii, pentru că în aceeași lucrare sînt menționate Tîrgoviștea și Bucureștii, ambele putînd fi desemnate cu acest nume mai general, datorită așezării lor pe malurile Dîmboviței.

Plasarea greșită a Tîrgoviștei pe Ialomița, la nord-vest de Turnu Roșu (Rote-torn) și dubla mențiune a Bucureștilor, o dată Buchuresco, la nord-vest de necunoscutul, aici, Hermenstat, pe cursul unui rîu nenominalizat, și apoi Bucheresch, pe cursul Argeșului, la sud-vest de Pitești, justifică într-un fel prezența cetății Dîmbovița. Faptul că este așezată corect, în cîmpie, la mică distanță de rîul Argeș, dar aproape de Dunăre, atestă că geograful italian a avut date exacte, însă mai vechi.

Se știe că prima mențiune a Bucureștilor ca reședință domnească este semnalată documentar la 14 octombrie 1465³, fiind cunoscută și sub numele de cetatea de pe Dîmbovița.

Repetarea în două variante literale diferite a numelui, dar mai ales plasarea greșită a Bucureștilor pe harta din 1584, constituie dovada evidentă că autorul a avut doar vași cunoștințe despre oraș și istoricul său. Afirmarea politică și economică în secolul al XVI-lea l-a determinat probabil să-l includă în lucrare și, astfel, a preluat datele anterioare fără a le corobora. Lipsa informațiilor topografice a favorizat însă amintitele erori.

Pe baza acestei sumare argumentări se poate, deci, admite că Jacopo Castaldo a utilizat izvoare cartografice și narative contemporane sau imediat ulterioare domniei lui Ștefan cel Mare în vederea întocmirii acestei lucrări. Interesantă și nu lipsită de semnificație este și prezența pe la jumătatea secolului al XVI-lea a unui general cu numele Gianbattista Castaldo, la curtea împăratului Ferdinand I de Habsburg, care întreținea, după cum reiese din bogata corespondență păstrată, o puternică rețea de spionaj în special în Moldova⁴.

Privită în acest context apariția hărții depășește semnificația unui simplu act publicistic. Ea demonstrează preocuparea statelor europene pentru această zonă geografică și relevă importanța acordată domniei lui Ștefan cel Mare, prin luptele sale antiotomane, în momentul în care stăvilirea ofensivelor turcești spre Europa devenise aproape imposibilă.

Harta „Romaniei” prezintă însă unele lacune de interpretare ce trebuie să fie subliniate. Surprinzătoare este plasarea localității Hermanstadt (Hermenstat), desigur Sibiul, undeva la sud de București, în apropierea Dunării. La fel și înglobarea zonei de la vest de Olt pînă dincolo de Severin (Severinarum) în cuprinsul Bulgariei, autorul înlăturînd orice confuzie prin trasarea graniței convenționale și înscrierea distinctă a apartenenței la Bulgaria. Se observă și repetarea cu mici modificări literale a denumirilor unor localități ca Pilesch și Pitieds, Buchuresco și Bucheresch, Hus și Nussz, Vasslui, Vasstni și Vassiglio, situate la mici distanțe unele de altele, pe aproximativ aceleași coordonate longitudinale și latitudinale, ceea ce atestă o lacună de informare. Probabil din acest motiv apar denumiri de localități aproape imposibil de identificat, ținînd seama că nici amplasarea lor nu poate oferi un indiciu sigur. Astfel, în Moldova, la izvoarele Siretului sînt mențio-

³ D.R.H., seria B, vol. I, doc. nr. 128, p. 219.

⁴ *Călători străini despre țările române*, București, 1970, vol. II, p. 97—137.

nate localitățile Bardeozo, la nord-est de Bacău, Tardorod, la vărsarea Milcovului în Siret, Turchsburg, la sud de Vaslui, pe apa Birladului, Barcilach, fără să se confunde însă cu Birladul, însemnat mai jos, la nord de Brăila, Palssin și multe altele pe malul stîng al Prutului.

În Țara Românească numărul lor este și mai mare: Sornua, la nord-est de Giurgiu, Pinon, pe malul stîng al Argeșului, Pouiar, la sud-vest de București, dar mai aproape de lanțul carpatic imaginat de autor, și tot acolo, la vest, pe malul drept al Argeșului, la izvoare, Langenau, Sandor la vest de Rîmnic; în nord-estul țării, Brasstovia, și aproape de vărsarea Siretului în Dunăre, pe malul stîng, Poloda. Se poate presupune că Torgoz, situat la izvorul Milcovului este Trotușul, iar Foiroz, mai la sud-vest, denumirea mult deformată a Focșanilor, în ambele cazuri localizarea fiind greșită.

Harta „Romaniei“ a făcut parte dintr-un atlas cuprinzător, întocmit desigur de același Jacopo Castaldo, renumit prin prodigioasa sa activitate cartografică. Are pe verso un text explicativ și poartă numărul paginii 102, care de altfel este și numărul hărții din atlas.

În colecția „Serafina și Gheorghe Răut“ se află trei exemplare ale acestei lucrări, unul în franceză, în culori, altul tot în franceză, alb-negru, și unul în latină, cu inițiala comentariului și cromatica diferite. Prezența a trei exemplare în această colecție, adăugînd un altul în variantă franceză, aflat în fondul Bibliotecii Academiei R.S.R., ar putea duce la concluzia greșită că ar fi o unică lucrare cartografică cu textul în limbi diferite și, datorită tirajului mare, valoarea sa este redusă.

Din analiza comparativă a celor două variante, franceză și latină, în ciuda unei asemănări aproape perfecte, rezultă că au existat două lucrări diferite. În sprijinul acestei ipoteze stau două argumente: în primul rînd redarea conturului sensibil modificat, perceptibil în special în zona Mării Negre, și al doilea, absolut evident și verificabil, mărimea diferită a plăcilor gravate, astfel că harta cu textul francez are placa cu 7 mm mai lungă decît cea cu textul latin.

Știut fiind că asemenea tiraje se puteau face la intervale mai mari sau mai mici de timp, se ridică întrebarea: care a fost totuși prima hartă publicată? Precizarea este cu atît mai dificilă cu oît amîndouă poartă în cartușul de titlu anul 1584. O diferență apare la numerotare, exemplarul în latină purtînd numărul 101, iar cel în franceză 102, dar nici acest detaliu nu elucidează problema.

Răspunsul se pare că este oferit de succintele comentarii istorico-geografice aflate pe verso-ul fiecărui exemplar. De la început se constată deosebirea dintre cele două texte, ca proporții și conținut. Deși în mare informațiile sînt aceleași, în textul francez intervin anumite precizări. Astfel, vorbind despre provinciile Moesiei, autorul adaugă în plus față de textul latin că acestea sînt cele „cărora noi (s.n.) le spunem astăzi Serbia și Bosnia, Bulgaria și Valahia“. La fel, despre Moesia inferioară arată că „noi (s.n.) o numim Bulgaria și Valahia“.

Textul latin conține numai denumirea localităților și rîurilor specifică epocii, în timp ce în franceză este adăugată și vechea denumire sau alte detalii uneori romantice. Astfel, referitor la insulele Cianee se precizează că acestea se cheamă acum „Pavonare“. Reluînd comentariul că acestea, „după obiceiul lor, pare că înainte au fost mișcătoare (instabile), dar au devenit stabile prin călătoriile pe care le-au făcut cei pe care poezii i-au numit argonauți“, se arată în continuare că argonauții sînt cei care au pornit să cucerească „Lîna de aur“, ceea ce textul latin a omis.

Deși în această argumentare am pornit de la textul latin spre cel francez, lăsînd să se înțeleagă că acesta ar fi primul, iar adăugirile ar dovedi că varianta franceză s-a publicat ulterior, susținem totuși că harta cu textul francez a precedat-o pe cea latină. O primă dovadă o constituie comentariul mai complet, fiind

mult mai probabil ca la cea de-a doua editare acesta să se fi redus, pentru că editorul sau traducătorul au dorit să renunțe la unele detalii neesențiale.

Argumentul de bază constă însă în introducerea referinței la varianta italiană a denumirilor. În legătură cu Pontul Euxin autorul sublinia că „italienii îl numesc Mar Maggiore” și mai jos, despre Marea Egee, că „italienii o numesc Arhipelago”. Descriind relieful Traciei, arăta că în vest se află muntele Haemus, „care se numește în italiană Monte Argentaro”.

Cele trei referințe directe la italieni, la care trebuie să adăugăm și pe cele anterioare, exprimate eliptic sub forma „noi”, sînt semnificative pentru elucidarea problemei, știut fiind că Jacopo Castaldo era născut la Venetia. Este deci evident că textul francez, unde cartograful încearcă să-și pună în valoare cunoștințele și totodată să trateze problemele prin prisma concetățenilor săi, se situează înaintea hărții cu textul concentrat, în limba latină.

Această ipoteză conduce însă la o altă concluzie. Admițînd deci că varianta franceză a precedat-o pe cea latină nu înseamnă că ea ar fi reprezentat prima ediție a hărții. Se poate presupune că autorul ar fi preferat să-și publice mai întîi lucrarea în italiană, iar ediția franceză să fie doar o reeditare fidelă a acesteia, dar oricum o a doua variantă.

Desigur, numai viitoarele cercetări în fonduri externe ar putea confirma sau infirma această ultimă ipoteză. Oricum, cele trei exemplare din colecția „Serafina și Gheorghe Răut”, sînt valoroase piese de patrimoniu cultural național.

De fapt, fiecare este în felul său un unicat. Dacă cea necolorată conține numai datele gravate pe placa originală, celelalte două exemplare, prin cromatica lor, aduc detalii suplimentare de interpretare. Astfel, în exemplarul francez autorul sau poate numai coloristul au trasat cromatic numai granițele dintre state, întreaga suprafață, cu excepția Podoliei și nordului Macedoniei, colorate la fel, în verde-olive, rămînd uniform reprezentată. Sînt subliniate granițele dintre „Romania”, Bulgaria, Serbia și Macedonia.

Ar trebui poate apreciat faptul că între Moldova și Valahia nu există nici un fel de graniță convențională, ceea ce ar putea conduce la concluzia recunoașterii unității de neam a românilor din cele două țări încă din acea vreme.

În varianta latină se încearcă unele precizări printr-o altă distincție cromatică. Întreaga suprafață a „Romaniei” a fost pictată cu acuarelă în galben. O fișie lată de-a lungul țărmului Mării Negre, de la Dunăre pînă la munții Balcani, a fost pictată în verde-olive, creînd un spațiu aparte de restul Bulgariei.

Interesantă este însă sublinierea teritoriului Valahiei cu galben și al Moldovei cu violet. De astă dată fixarea graniței nord-vestice a celor două Țări Române este mai exactă, oprindu-se în dreptul lanțului carpatic, spre deosebire de exemplarul francez, care o împingea mult spre vest, pe albia Oltului, ce izvora de undeva din nordul Moldovei. În schimb, la sud, în Valahia nu era inclus ținutul Severinului, malul stîng al Oltului marcînd granița naturală.

O altă interpretare datorată simbolului cromatic apare la delimitarea granițelor între cele două Țări Române, fixată aici pe malul Siretului și continuată pe cel al Bistriței, astfel că tot sud-vestul Moldovei, pînă la Adjud, este inclus în teritoriul Țării Românești.

Aceste două lucrări cartografice, cea a lui Ioannes Sambucus și cea a lui Jacopo Castaldo, apărute la interval de aproape două decenii, în ciuda erorilor de informare semnalate mai sus, reprezintă valoroase contribuții la geografia și istoria Țărilor Române în secolul al XVI-lea, atestînd afirmarea lor pe plan european.

RESUMÉ

Dans la collection d'art „Serafina et Gheorghe Răut“ il y a deux travaux cartographiques originaux. Le premier c'est la carte de la Transylvanie éditée par Ioannes Sambucus en 1566 à Vienne (fig. no. 1), et l'autre s'intitule „la Romanie qui s'appelait autrefois la Thrace“ („Romania quae olim Thracia dicta“), signée par Jacopo Costaldo et publiée en 1584 (couverture IV).

L'auteur de l'article met en évidence les informations d'ordre géographique et historique inédits, en cherchant à démontrer que les principales sources d'information pour les Pays Romains datent du commencement du XVI-ème siècle, c'est à dire du temps d'Étienne le Grand, voïvode de Moldavie.

PRECIS

In the art collection „Serafina and Gheorghe Răut“ two original cartography works are included. The first one represents the map of Transylvania published in 1566 by Ioannes Sambucus in Vienna (fig. 1) and the second one represents the map of „Romania that was formerly called Thrace“ („Romania quae olim Thracia dicta“) signed by Jacopo Costaldo and published in 1584 (cover IV).

The authoress points out the unpublished geographical and historical information trying to demonstrate that the main sources of information for the Romanian Principalities go back to the beginning of the 16th century in the reign of Steven the Great.

---

150 de ani de la înființarea Academiei Mihăilene din Iași

DUMITRU IVĂNESCU

Oraș care se bucură de o reputație ce greu poate fi egalată la noi, Iași, centru al culturii naționale, a intrat în conștiința posterității mai ales prin remarcabilele sale realizări spirituale. Menționat documentar la începutul secolului al XV-lea, orașul impresionează prin monumentele sale arhitectonice de artă medievală, creație a nenumărate generații de artiști, vestit prin activitatea mitropolitului Varlaam, a cronicarilor Costin, Milescu, Ureche și Neculce, și amintind de opera domnitorului savant D. Cantemir, Iași au devenit, cu timpul, una dintre citadelele gândirii românești puse în slujba marilor probleme ce priveau existența neamului. Deschiderea cursului de ingineri hotarnici în 1813, organizarea „Societății de medici și naturaliști“ în 1833, căreia știința românească și spiritul științific îi datorează atât de mult, înființarea Academiei Mihăilene în 1835 sînt alte coordonate în procesul evolutiv al orașului Iași și al națiunii române. Istoriografia, literatura, teatrul, presa, arta au cunoscut în Iași, la mijlocul secolului al XIX-lea, o înflorire fără precedent prin creațiile originale ale lui Gh. Asachi, C. Conachi, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, C. Negruzzi, A. Russo și C. Negri. Apariția ziarelor și revistelor „Albina românească“ (1829), „Dacia literară“ (1840), „Propășirea“ (1844), „Steaua Dunării“ (1855), „România literară“ (1855) a creat o puternică efervescență în viața spirituală a românilor și a pregătit terenul evenimentelor importante prin